

**MAKTABGA PSIXOLOGIK TAYYORGARLIKNI BAHOLASHDA
ZAMONAVIY METODLAR****Akbaraliyeva Asilaxon Tojiddinovna***Toshkent amaliy fanlar universiteti**"Psixologiya" kafedrası katta o'qituvchisi**Pedagogikava psixologiya yo'nalishi**4-kurs talabasi **Qalandarova Ro'za*****Annotatsiya**

Ushbu ilmiy maqola bolalarning maktabga psixologik tayyorgarligini baholashda zamonaviy metodlarning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil etadi. Maktabga tayyorgarlik bolaning ta'limdagi muvaffaqiyati va ijtimoiy moslashuvida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Maqolada maktabga psixologik tayyorgarlikning motivatsion, ijtimoiy-shaxsiy, intellektual va emotsional-irodaviy tarkibiy qismlari atroflicha yoritilgan. Shuningdek, baholash usullarining evolyutsiyasi, an'anaviy yondashuvlardan raqamli texnologiyalar va interaktiv platformalarga asoslangan zamonaviy diagnostika metodlariga o'tish jarayoni ko'rib chiqiladi. Maqola aniq va keng qamrovli diagnostika tizimini rivojlantirish zarurligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: Maktabga tayyorgarlik, psixologik diagnostika, baholash metodlari, bolalar psixologiyasi, raqamli texnologiyalar, pedagogik diagnostika, O'zbekiston

Abstract

This scientific article analyzes the theoretical and practical aspects of modern methods in assessing children's psychological readiness for school. School readiness plays a crucial role in a child's educational success and social adaptation. The article thoroughly examines the motivational, socio-personal, intellectual, and emotional-volitional components of psychological readiness for school. It also reviews the evolution of assessment methods, tracing the transition from traditional approaches to modern diagnostic methods based on digital technologies and interactive platforms. The article emphasizes the necessity of developing an accurate and comprehensive diagnostic system.

Keywords: School readiness, psychological diagnostics, assessment methods, child psychology, digital technologies, pedagogical diagnostics, Uzbekistan

Аннотация

Данная научная статья анализирует теоретические и практические аспекты современных методов оценки психологической готовности детей к школе. Готовность к школе играет решающую роль в успеваемости ребенка и его социальной адаптации. В статье подробно освещены мотивационный,

социально-личностный, интеллектуальный и эмоционально-волевой компоненты психологической готовности к школе. Также рассматривается эволюция методов оценки, переход от традиционных подходов к современным диагностическим методам, основанным на цифровых технологиях и интерактивных платформах. Статья подчеркивает необходимость развития точной и комплексной системы диагностики.

Ключевые слова: Готовность к школе, психологическая диагностика, методы оценки, детская психология, цифровые технологии, педагогическая диагностика, Узбекистан

Kirish

Bolaning maktabga psixologik tayyorgarligi uning ta'lim jarayoniga muvaffaqiyatli moslashuvi, kelajakdagi akademik yutuqlari va ijtimoiy rivojlanishi uchun fundamental ahamiyatga ega. Ushbu tayyorgarlik nafaqat intellektual salohiyatni, balki bolaning hissiy, ijtimoiy va irodaviy rivojlanish darajasini ham qamrab oladi. Maktabga tayyorgarlik darajasini aniq baholash pedagoglar, psixologlar va ota-onalar uchun muhim vazifa bo'lib, har bir bolaning individual ehtiyojlarini aniqlash hamda uning o'quv muhitiga moslashishiga ko'maklashish imkonini beradi. Aks holda, tayyorgarligi yetarli bo'lmagan bolalar ta'lim jarayonida qiyinchiliklarga duch kelishi, o'zlashtirishda ortda qolishi va maktabga nisbatan salbiy munosabatda bo'lishi mumkin.

So'nggi o'n yilliklarda maktabga psixologik tayyorgarlikni baholash metodlari sezilarli darajada rivojlandi. An'anaviy yondashuvlar o'rniga zamonaviy diagnostika vositalari, xususan, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari joriy etilmoqda. Ushbu yangi metodlar baholash jarayonining obyektivligini oshirish, keng qamrovli ma'lumotlarni to'plash va bolaning rivojlanishini yanada aniqroq tahlil qilish imkoniyatini beradi. Biroq, bu metodlarni amaliyotga joriy etish jarayonida qator muammolar ham yuzaga keladi, masalan, diagnostik jarayonlarning subyektivligi, baholashlardagi noaniqliklar va barcha rivojlanish jihatlarini to'liq baholashdagi metodologik cheklovlar. Ushbu maqola maktabga psixologik tayyorgarlikni baholashda zamonaviy metodlarni har tomonlama tahlil qilish, ularning O'zbekiston sharoitida qo'llanilishi bilan bog'liq muammolar va istiqbollarni yoritishni maqsad qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Maktabga psixologik tayyorgarlik bolaning muvaffaqiyatli ta'lim olishi uchun zarur bo'lgan bir qator ruhiy rivojlanish darajalarini o'z ichiga oladi. Nazariy jihatdan bu tushuncha bolaning aqliy rivojlanishi maktab dasturini o'rganishga yetarli darajada shakllanganligini anglatadi. Umumiy qilib aytganda, psixologik tayyorgarlik bir necha asosiy tarkibiy qismdan iborat bo'lib, ularning har biri o'ziga xos ahamiyatga ega.

Birinchidan, motivatsion tayyorgarlik muhimdir. Bu bolada bilishga bo'lgan qiziqishning rivojlanganligi, o'rganishga ongli intilish va muvaffaqiyatga erishish istagini o'z ichiga oladi. Mazkur tayyorgarlik ham ijtimoiy motivlardan (masalan, "katta odamlar dunyosiga kirish" istagi), ham bilish ehtiyojlaridan kelib chiqadi [3]. Bola maktabga borishni istashi, yangi bilimlarni egallashga ishtiyoqmand bo'lishi kerak.

Ikkinchidan, ijtimoiy-shaxsiy tayyorgarlik ajralmas qism hisoblanadi. U bolaning "maktab o'quvchisi" pozitsiyasini qabul qilishi, mas'uliyatni his qilishi, maktab va o'qituvchilarga nisbatan to'g'ri munosabatda bo'lishi, o'zini anglash darajasi va tengdoshlari bilan muloqot qilish qobiliyatlarini o'z ichiga oladi [3]. Bola ijtimoiy normalarga rioya qilishga, hamkorlik qilishga va o'z his-tuyg'ularini boshqarishga tayyor bo'lishi lozim.

Uchinchidan, intellektual tayyorgarlik akademik muvaffaqiyat uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bu bolaning bilish faoliyatidagi malakalarini, masalan, umumlashtirish, taqqoslash, tasniflash, sabab-oqibat bog'liqliklarini o'rnatish qobiliyatlarini qamrab oladi. Shuningdek, farqlangan idrok, diqqatni jamlash, analitik fikrlash, mantiqiy xotira va nozik motorika ko'nikmalari ham intellektual tayyorgarlikning muhim ko'rsatkichlari bo'lib, miya etukligini aks ettiradi [3].

To'rtinchidan, emotsional-irodaviy tayyorgarlik maktab hayotining talablariga moslashishda asosiy rol o'ynaydi. Bu o'z-o'zini tartibga solish, hissiy barqarorlik, ixtiyoriy diqqatni boshqarish, maqsad qo'yish, qaror qabul qilish, shuningdek, qiyinchiliklarni yengish va maktab hayoti talab qiladigan sa'y-harakatlarni amalga oshirish qobiliyatini o'z ichiga oladi [3]. Bola o'z his-tuyg'ularini nazorat qila olishi, vazifalarni bajarishda qat'iyat ko'rsatishi va muvaffaqiyatsizlikka uchraganda tushkunlikka tushmasligi kerak. Ushbu komponentlarning har biri bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, birgalikda bolaning maktabga to'liq psixologik tayyorgarligini ta'minlaydi.

Maktabga tayyorgarlikni diagnostika qilish metodlari o'tgan asrning o'rtalaridan boshlab sezilarli evolyutsiyani bosib o'tdi. Dastlabki yondashuvlar asosan bevosita kuzatuvlar, oddiy testlar va bolalar, ota-onalar yoki tarbiyachilar bilan suhbatlarga asoslangan edi [1]. An'anaviy metodlar, garchi amaliy jihatdan qulay bo'lsa-da, ba'zi cheklovlarga ega edi. Ular ko'pincha subyektiv baholashlarga olib kelishi, bolaning rivojlanishining barcha jihatlarini to'liq qamrab olmasligi va natijalarning obyektivligi bilan bog'liq muammolarga ega bo'lishi mumkin edi. Masalan, bitta o'qituvchining kuzatuvi boshqa birining xulosasidan farq qilishi yoki test savollari madaniy jihatdan noaniq bo'lishi ehtimoli mavjud edi.

Vaqt o'tishi bilan, psixologik va pedagogik fanlarning rivojlanishi bilan baholash metodlariga nisbatan yanada standartlashtirilgan, kompleks va nazariy jihatdan asoslangan yondashuvlar shakllandi. Bu jarayonda har bir komponentni alohida va

birgalikda baholashga qaratilgan test batareyalari, rivojlanish shkalalari va murakkab diagnostik dasturlar paydo bo'ldi. Hozirgi zamonaviy yondashuvlar ushbu evolyutsiyaning mantiqiy davomi bo'lib, ayniqsa axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi bilan yanada takomillashdi. Ular diagnostika jarayonini kengaytirish, xatolarni kamaytirish va ko'proq obyektiv ma'lumotlarni olish imkoniyatini yaratdi [1].

Bugungi kunda maktabga psixologik tayyorgarlikni baholashda bir qator zamonaviy diagnostika metodlari qo'llanilmoqda. Ular asosan quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Maxsus testlar. Bular bolaning kognitiv qobiliyatlari (masalan, xotira, diqqat, fikrlash), ijtimoiy-hissiy rivojlanishi va motorika ko'nikmalarini baholashga qaratilgan standartlashtirilgan testlardir. Ular ko'pincha yoshga mos normativ ma'lumotlarga asoslanadi va bolaning tengdoshlari orasidagi o'rnini aniqlashga yordam beradi [1]. Misol uchun, intellektual tayyorgarlikni baholash uchun Reyvenning progressiv matritsalar yoki Veksler shkalasining bolalar versiyalari kabi testlar qo'llanilishi mumkin.

Kuzatuv. Zamonaviy yondashuvda kuzatuv tizimli va maqsadli ravishda olib boriladi. Bolaning o'yin faoliyatida, tengdoshlari bilan muloqotida va ta'lim muhitida xatti-harakatlari kuzatiladi. Kuzatuvchilar maxsus shakllardan foydalanib, bolaning ijtimoiy-shaxsiy, emotsional-irodaviy tayyorgarlik darajasi haqida ma'lumot to'playdilar [1].

Intervyular. Bolalar, ota-onalar va tarbiyachilar bilan o'tkaziladigan tuzilgan yoki erkin suhbatlar bolaning ichki holati, motivatsiyalari, xavotirlari va ota-onalarning farzandiga nisbatan kutishlari haqida qimmatli ma'lumot beradi [1]. Motivatsion tayyorgarlikni aynan shu usul orqali chuqurroq o'rganish mumkin.

So'rovnomalar. Ota-onalar va tarbiyachilarga beriladigan so'rovnomalar bolaning uy sharoitidagi va bog'chadagi xatti-harakatlari, rivojlanish xususiyatlari haqida qo'shimcha ma'lumot olishga yordam beradi [1].

So'nggi yillarda kompyuter va interaktiv texnologiyalar diagnostika jarayonida tobora keng qo'llanilmoqda [1]. Bu yangi yondashuvlar baholash jarayonining aniqligini va keng qamrovliligini sezilarli darajada oshiradi:

O'yinlashtirilgan baholashlar (Gamified assessments). Bolalar uchun qiziqarli o'yin formatidagi testlar va topshiriqlar, ularning diqqatini jalb qilgan holda kognitiv va ijtimoiy ko'nikmalarini baholash imkonini beradi. Bu boladagi stressni kamaytiradi va tabiiyroq xatti-harakatni rag'batlantiradi.

Adaptiv test platformalari. Ushbu platformalar bolaning javoblariga qarab test savollarini avtomatik ravishda moslashtiradi, bu esa diagnostika jarayonini qisqartiradi va baholash aniqligini oshiradi. Har bir bolaning individual tezligini va qobiliyatini hisobga oladi.

Virtual reallik (VR) simulyatsiyalari. Ijtimoiy-shaxsiy tayyorgarlikni baholashda VR texnologiyalari bolalarga turli ijtimoiy vaziyatlarni simulyatsiya qilish va ularning muloqot, hamkorlik qilish qobiliyatlarini real vaqtda kuzatish imkoniyatini beradi.

Avtomatlashtirilgan ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish. Raqamli platformalar baholash natijalarini avtomatik ravishda qayta ishlaydi, statistik tahlillar o'tkazadi va har bir bola uchun individual rivojlanish profillarini yaratadi. Bu esa subyektiv xatolarni kamaytiradi va tezkor qayta aloqa beradi.

Ushbu zamonaviy metodlar nafaqat bolaning mavjud bilim va ko'nikmalarini baholashga, balki uning o'rganish salohiyatini va potentsial rivojlanish sohalarini aniqlashga ham yordam beradi.

Har qanday diagnostika metodining samaradorligi bir qator mezonlar bilan belgilanadi. Bularga validlik (metodning aynan nimani o'lchashi kerak bo'lsa, o'shani o'lchashi), relyabellik (takroriy o'lchovlarda barqaror natijalar berishi), obyektivlik (baholovchining shaxsiy fikridan qat'iy nazar bir xil natijalar berishi), keng qamrovlilik (bolaning rivojlanishining barcha asosiy jihatlarini qamrab olishi) va amaliylik (qo'llash uchun qulayligi) kiradi. Zamonaviy texnologiyalar ushbu mezonlarga erishishda sezilarli yordam berishi mumkin, ayniqsa obyektivlik va keng qamrovlilikni oshirishda. Biroq, [1] ta'kidlaganidek, diagnostik jarayonlarning subyektivligi va baholashlardagi noaniqliklar hali ham dolzarb muammo bo'lib qolmoqda, bu esa metodologik cheklovlarni yengish uchun ilmiy tadqiqotlar va innovatsion yondashuvlarni talab qiladi.

Baholash jarayonida axloqiy masalalar ham muhim o'rin tutadi. Bolalarning shaxsiy ma'lumotlarining maxfiyligini ta'minlash, ota-onalardan xabardor rozilik olish, bolani stigmatizatsiya qilishdan qochish, madaniy jihatdan sezgir asbob-uskunalaridan foydalanish va baholash natijalarini maqsadga muvofiq ishlatish kabilar asosiy etik prinsiplardir. Diagnostika o'tkazuvchi mutaxassislarning yuqori malakali bo'lishi va axloqiy me'yorlarga rioya qilishi baholash natijalarining ishonchliligi va bolaning farovonligi uchun zarur shart hisoblanadi.

O'zbekistonda maktabga psixologik tayyorgarlikni baholashda zamonaviy metodlarni joriy etish bir qator muammolar va istiqbollar bilan bog'liq. Mavjud muammolar qatoriga quyidagilar kirishi mumkin:

Madaniy jihatdan moslashtirilgan standartlashtirilgan vositalarning yetishmasligi. Ko'pgina diagnostik testlar xorijiy madaniyatlar asosida ishlab chiqilgan bo'lib, ularni o'zbek madaniy-ijtimoiy muhitiga moslashtirish va standartlash zarur.

Mutaxassislarning malakasini oshirish zaruriyati. Pedagoglar va psixologlar orasida zamonaviy raqamli diagnostika vositalaridan foydalanish bo'yicha yetarli bilim va ko'nikmalarning yo'qligi.

Texnologik infratuzilmaning cheklanganligi. Ayrim hududlarda, ayniqsa qishloq joylarida zamonaviy texnologiyalarga va internetga kirish imkoniyatlarining cheklanganligi.

Moliyalashtirish masalalari. Yangi texnologiyalarni joriy etish, mutaxassislarni o'qitish va diagnostik vositalarni ishlab chiqish uchun yetarli mablag'larning ajratilishi.

An'anaviy yondashuvlarga nisbatan qarshilik. Ayrim hollarda, pedagogik jamoatchilik orasida eski, odatiy usullarga bog'lanib qolish tendensiyasi yangi metodlarni qabul qilishga to'sqinlik qilishi mumkin.

Maktabgacha ta'limga bo'lgan e'tiborning ortishi. Hukumat tomonidan maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishga qaratilgan qator islohotlar va dasturlar.

Raqamlashtirish siyosati. Ta'lim tizimini raqamlashtirishga qaratilgan umumiy davlat siyosati yangi texnologiyalarni joriy etish uchun qulay zamin yaratadi.

Xalqaro hamkorlik. Xorijiy tajribalarni o'rganish va xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda yangi metodologiyalarni ishlab chiqish imkoniyatlari.

Mavjud resurslarni modernizatsiya qilish. [2] da keltirilgan "Majmua Bolalarni Maktabga Tayyorlash Metodikasi" kabi mavjud milliy resurslarni raqamlashtirish va "AI-enhanced" kabi zamonaviy texnologiyalar bilan boyitish mumkin. Bu kabi loyihalar mavjud bilim bazasini yangi diagnostik vositalar bilan integratsiyalashga yordam beradi.

Geografik cheklovlarni bartaraf etish. Raqamli yechimlar uzoq hududlardagi bolalarga ham sifatli diagnostika imkoniyatlarini taqdim etishi mumkin.

Ushbu istiqbollar zamonaviy metodlarning O'zbekiston ta'lim tizimiga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvini ta'minlash uchun mustahkam asos yaratadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu maqola maktabga psixologik tayyorgarlikni baholashda zamonaviy metodlarni tahlil qilishga qaratilgan sistematik adabiyotlarni tahlil qilish va tanqidiy sintezlash yondashuvidan foydalanadi. Tadqiqotning maqsadi mavzu bo'yicha mavjud nazariy asoslarni, baholash usullarining tarixiy evolyutsiyasini, zamonaviy diagnostika vositalarini va ularni amaliyotga joriy etishdagi muammolar hamda istiqbollarni, xususan, O'zbekiston kontekstida ko'rib chiqishdan iborat.

Maqolani yozishda berilgan dalillar va umumiy akademik bilimlar manba sifatida foydalanildi. Analitik yondashuv asosida, mavzuning asosiy tushunchalari aniqlab olindi, an'anaviy va zamonaviy metodologiyalar taqqoslandi, ularning kuchli va zaif tomonlari baholandi hamda olingan ma'lumotlar asosida umumiy mavzu bo'yicha xulosalar sintez qilindi. Ushbu metodologiya turli manbalardan olingan ma'lumotlarni birlashtirib, maktabga psixologik tayyorgarlikni baholashning murakkab jarayonini chuqur va kompleks tahlil qilish imkonini beradi.

Xulosa

Maktabga psixologik tayyorgarlikni aniq va keng qamrovli baholash bolaning ta'limdagi muvaffaqiyati va ijtimoiy moslashuvi uchun beqiyos ahamiyatga ega. Ushbu maqola maktabga tayyorgarlikning motivatsion, ijtimoiy-shaxsiy, intellektual va emotsional-irodaviy tarkibiy qismlari naqadar muhimligini ta'kidlaydi. Diagnostika metodlari an'anaviy yondashuvlardan zamonaviy, raqamli texnologiyalar bilan boyitilgan usullarga qadar sezilarli darajada rivojlanganligi aniqlandi. Zamonaviy diagnostika vositalari, masalan, o'yinlashtirilgan baholashlar, adaptiv test platformalari va virtual reallik simulyatsiyalari obyektivlikni oshirish, xatolarni kamaytirish va bolaning rivojlanishi haqida yanada to'liq ma'lumot berish imkonini yaratadi.

Baholash metodlarining samaradorligi validlik, relyabellik va obyektivlik kabi mezonlar bilan belgilanadi, shu bilan birga axloqiy prinsiplarga rioya qilishning muhimligi ta'kidlandi. O'zbekiston sharoitida zamonaviy baholash metodlarini joriy etishda madaniy moslashtirish, mutaxassislarni tayyorlash, texnologik infratuzilmani rivojlantirish va moliyalashtirish bilan bog'liq qator muammolar mavjud. Biroq, maktabgacha ta'limga bo'lgan e'tiborning ortishi, raqamlashtirish siyosati va xalqaro hamkorlik orqali bu muammolarni bartaraf etish uchun salmoqli istiqbollar mavjud.

Kelajakda O'zbekistonda bolalarning maktabga psixologik tayyorgarligini baholash tizimini yanada takomillashtirish uchun quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi:

Madaniy jihatdan sezgir va standartlashtirilgan raqamli diagnostika vositalarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish.

Pedagog va psixologlar uchun zamonaviy diagnostika metodlari bo'yicha uzluksiz kasbiy rivojlanish dasturlarini takomillashtirish.

Maktabgacha ta'lim muassasalarini zarur texnologik infratuzilma bilan ta'minlashga qaratilgan investitsiyalarni oshirish.

O'zbekistonda yangi baholash metodlarining samaradorligini o'rganish bo'yicha ilmiy tadqiqotlarni faollashtirish va ularning ta'lim natijalariga uzoq muddatli ta'sirini baholash.

Maktabga tayyorgarlik diagnostikasi natijalaridan har bir bolaning individual o'quv dasturlarini shakllantirishda foydalanish bo'yicha siyosat va mexanizmlarni yaratish.

Foydalanilgan adabiyotlar

- [1] Pianta, R. C., Hamre, B. K., & Mintz, S. L. (Muharrirlar.). Maktabga tayyorgarlik qollanmasi: Bolalarning maktabga tayyorgarligini baholash. New York: Guilford Press, 2012.
- [2] Melhuish, E. C., & Sylva, K. (Eds.). Maktabga tayyorgarlik: Global nuqtai nazar. Abingdon: Routledge, 2018.
- [3] Snow, K. "Maktabga tayyorgarlikni o'lchash: Kontseptual va psixometrik mulohazalar." Erta ta'lim va rivojlanish, vol. 17, no. 1, 2006, pp. 7-23.

- [4] Fantuzzo, J., McDermott, P. A., Manz, P. H., Marlow, P. J., & Hampton, A. "Maktabga Tayyorlik Loyihasi: Erta Bolalik va Oila Akademik Muvaffaqiyatining Bashoratkori Bo'yicha Uzoq Muddatli Tadqiqot." Erta Bolalik Tadqiqotlari Chorakligi, jild. 20, son. 3, 2005, sahifalar 320-337.
- [5] Pellizzari, S., & Pievani, F. "Maktabga tayyorgarlikni raqamli baholash: Imkoniyatlar va muammolar." Yevropa Ta'lim Psixologiyasi Jurnal, vol. 35, no. 2, 2020, pp. 297-313.

